

GAZDASÁGFÖLDRAJZI ELVEK ÉRVÉNYESÍTÉSE BÁCS-KISKUN MEGYE TELEPÜLÉSHÁLÓZATÁNAK FEJLESZTÉSÉBEN

Írta: MOHOLI KÁROLY

A lakosság minél nagyobb arányú rendszeres foglalkoztatottságának elérése, a népgazdasági ágak tervszerű fejlesztése szoros kapcsolatban áll a településviszonyok alakításával. *Az adott településhálózat, az infrastrukturális állapot, erősen befolyásolja a gazdasági élet legfontosabb ágainak fejlődését.* Éppen ezért egy megye, körzet továbbfejlesztését csak a legfontosabb népgazdasági ágak és a településhálózat komplex alakításával lehet megoldani. Az országos viszonylatban kibontakozó területfejlesztés a fenti elveket kívánja érvényesíteni.

A jelen kutatás legfontosabb célkitűzése is annak megállapítása, hogy mely területeken, és milyen mértékben érvényesíthető az a komplex területfejlesztés, amely a településhálózat tervszerű alakításával olyan változást eredményez a gazdasági élet szerkezetében, hogy az ipari foglalkoztatottság kerül vezető helyre. Ezáltal biztosítottá válik a maximális munkaerőlekötés és következményeként megszűnik a népesség számának további csökkenése.

A településhálózat fejlesztésére legnagyobb hatást a mezőgazdaság és az ipar tervszerű alakítása gyakorolja. Mivel Bács-Kiskun megyében az aktív keresők 52%-a (22%-kal több mint az országos átlag) a mezőgazdaságban dolgozik, ezért elsősorban a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos települési egységek kialakítása a legidőszérűbb. Vizsgálataink azonban ennél jóval szélesebb körre terjedtek. Előtérbe került annak megállapítása, milyen lehetőségek vannak a mezőgazdasági termelési adottságok erőteljesebb kihasználására és általában az élelmiszergazdálkodás szélesebb körű fejlesztésére. Az új ipari létesítmények kialakításánál, a meglévők továbbfejlesztésénél a már adott népességi koncentrációkat és az infrastrukturális ellátottságot vettük figyelembe.

A természeti viszonyok és gazdasági adottságok ismerete feltétlenül szükséges a megfelelőbb termelési szerkezet kialakításához. Alapvető feladat a csaknem kizárólag mezőgazdasági foglalkoztatottságú lakosság korszerűtlen területi elhelyezkedésének megváltoztatása. Annak ellenére, hogy a tervgazdálkodás óta a lakosság egyre inkább zárt településekbe költözik, mégis 1970-ben a megye összlakosságának 29%-a igen változatos külterületi elhelyezkedésben élt [1].

A sajátos fejlesztési irányok meghatározásához, a különböző területek gazdaságos kihasználásához, a racionálisan üzemeltethető települések létesítéséhez, szükséges azok jelenlegi szerepkörének, valamint kapcsolatának ismerete. A helyes gazdaságföldrajzi elvek érvényesítése széles alapokon történő vizsgálatot kíván, melyben demográfiai, ipari, mezőgazdasági, közlekedési és kereskedelmi, kulturális és egészségügyi tényezők gazdasági és politikai elemzése szükséges. Az említett tényezők figyelembevétele teszi lehetővé, a települések differenciált fejlesztését, melynek folyamán az ipari, kommunális, közlekedési, kereskedelmi és egyéb beruházások ott valósulhatnak meg, ahol az népgazdaságilag a legjobban indokolt.

A gazdasági élet szerkezeti sajátosságai

A Duna-Tisza köze nagyobb déli felén elterülő Bács-Kiskun megye az ország területének 9,09%-át (8362 km²), népességének 5,6%-át (573 000) adja. Sajátos természeti adottságai és főként mezőgazdasági jellegéből adódóan az ország egyik leg- ritkábban (67 km²) lakott megyéje [2].

Természetföldrajzilag a Duna-mellékére, a Homokhátságra és a Bácskai lösz- táblára tagolódik. Sok hasonlatosságot mutat délkeleten és keleten Csongrád- ille- tőleg Szolnok-, valamint északon Pest megyével.

A megye ma még döntő mezőgazdasági jellegű. Az ipari foglalkoztatottság színvonala az országos átlagnak csak 60%-át éri el. Ezzel Bács-Kiskun a megyék sorrendjében a 15. helyen áll. Ennek ellenére élelmiszeripara országos viszonylatban is kiemelkedő, nagy eredményeket értek el a könnyűipar területén és újabban fém- ipari ágak is szép fejlődésnek indultak.

A mezőgazdasági termelés három egymástól lényegesen eltérő területen folyik, ahol a termelés színvonalában és szerkezetében nagy különbségek vannak. A *Duna- melléki síkság* magas színvonalú szántóföldi növénytermesztés és állattenyésztés helye. A *Bácskai-löszháton* főként a talaj iránt igényes búza, kukorica, és ipari nö- vénytermesztés társul az intenzív állattenyésztéssel. A *Homokhátság* nagyobb rész- ben gyenge minőségű homoktalajain, a hagyományos szőlő- és gyümölcstermesztés mellett egyre jobban terjed a zöldségtermesztés. A viszonylag belterjes kultúrák mel- lett azonban nagy területet foglal el az alacsony színvonalú szántóföldi növényter- mesztés és a hasonló jellegű legelőgazdálkodás.

Országos viszonylatban legnagyobb szerepe a szőlő- és gyümölcstermesztésnek, az ipari növényeknek, valamint a konzervipari nyersanyagot és értékes primőrcikke- ket szállító zöldségtermesztésnek van. Bács-Kiskun megye azonban a közfo- gyasztásra szolgáló élelmiszerekből is általában önellátó, sőt néhány termékből je- lentős exportőr. A megye az országos bruttó mezőgazdasági termelési érték 9%-át adja. Ezen belül a növénytermesztés 9,6%-kal, az állattenyésztés 7,9%-kal járul az országos bruttó termelési értékhez. A termelési színvonal megközelíti az országos átlagot. Az egy kh mezőgazdasági területre jutó 5821 Ft halmozott bruttó termelési érték az országosnál alig valamivel kevesebb. A termelés szerkezetében azonban az országos viszonyokhoz képest nagyobb eltérés van. Bács-Kiskunban a bruttó ter- melési érték 66%-a a növénytermesztésből és csak 34%-a származik az állattenyész- tésből. Ezzel szemben az országos arány 58, illetve 42%.

A megye három tájegységén belül a mezőgazdasági termelés szerkezetét főként a talajadottságok differenciálják. A magas kataszteri tiszta jövedelmű Bácskában és Duna-mellékén a halmozott termelési érték több, mint 50%-át a szántóföldi növénytermesztés, főként szemestakarmány szolgáltatja. Ezzel szemben a Homok- hátságon ennek aránya csak 32%-os és a termelési értékben első helyet a szőlő fog- lalja el. A jelentős kukoricatermesztés alapján mindhárom körzetben a sertésenyész- tés áll a második helyen.

A leghatározottabb termelési szakosodás a Homokhátság szőlőtermesztésében van, ahol ez az ágazat az országos aránynak több, mint 4-szerese. Vezetőszerepet a kiskőrösi és kecskeméti járás szőlő- és gyümölcstermesztése tölt be. Ez a két járás adja a megyei szőlőtermesztés halmozott bruttó termelési értékének 55%-át, a gyü- mölcstől 40%-át. A szőlőtermesztésben legnagyobb specializáció a kiskőrösi járás- ban van, ahol a mezőgazdaság halmozott bruttó termelési értékének több mint 40%-a a szőlőből származik, és ez 2,4-szerese a megyei részesedési aránynak.

A mezőgazdasági termelés távlati fejlesztésében a változatos természeti tényezők mellett a már kialakult településhálózatot kell figyelembe venni. Ennek megfelelően a kötött talajon a jövőben is az élelmiszeripari nyersanyagok, a közfogyasztási élelmiszerek, primőr és speciális zöldségek, ipari növények, a homokterületeken főként a szőlő- és gyümölcs valamint zöldségtermesztés kell, hogy betöltse a vezetőszerpet.

A termelés szerkezeti változtatásában legnagyobb feladat a megye csaknem kétharmad részét elfoglaló Homokhátságon van. Az óriási kiterjedésű szerkezetnélküli tanyarendszerben több mint százezer ember él. Itt a szerkezeti változtatás nagyon erősen befolyásolja az egész élelmiszergazdaság fejlesztését, a munkaerő foglalkoztatottságát és főként a települések koncentrációjának megvalósítását. Ez a komplex feladat azonban csak hosszabb távlatban a szomszédos megyékkel egybehangzóan oldható meg.

A településhálózat tervszerű fejlesztéséhez nagymértékben hozzájárul a talajviszonyoknak megfelelő területi termelési specializáció fokozása. Ennek megfelelően a szántóföldi növénytermesztés jellegzetes területe a bajai, kalocsai, kiskunhalasi és kecskeméti termelési körzetekben lesz. A rét-, legelőgazdálkodás legnagyobb egységei a kunszentmiklósi, kiskunhalasi és kecskeméti körzetekben alakulnak ki. A gyümölcsstermesztés főterületévé a kiskunhalasi, kecskeméti és bajai körzet válik. A szőlőtermesztés legfőbb területe továbbra is Kiskörös, Kecskemét és Kiskunhalas körzetében marad.

A távlati fejlesztés folyamán a szántóföldi növénytermesztés szerkezeti viszonyai tovább változnak. A búza melynek vetésterülete az ötvenes évektől 1966-ig folyamatosan csökkent, az intenzív fajták termesztésével teljesen biztosítja a megyei szükségletet. A rozs vetésterülete bár az 1931—40-es évek átlagához viszonyítva 55%-kal visszaesett, a nagyon gyenge homoktalajokon továbbra is apadni fog. Ezzel szemben megszilárdult a kukorica vetésterülete. Megyei viszonylatban a szántóföldi növénytermesztésben a szemes-, szálas és lédús takarmányok arányának emelése indokolt. Ezt jelzi az utóbbi években nagymértékben emelkedő takarmánybúza vetésterület is (1970-ben 43 000 kh). A lucerna több mint négyszeres területi növekedése határozottan az állattenyésztés feltételeinek javítását szolgálja.

A szőlők korszerűsítése, a nagyüzemi telepek túlsúlyának elérése alapvetően fontos feladat. Éppen ezért a szőlők területi aránya a jövőben már nem fog emelkedni. 1961—69 között több mint 36 ezer kh elsősorban nagyüzemi művelésre alkalmas szőlőt telepítettek, de az előregedett gyenge termőképességű ültetvények kivágása főként az utóbbi években erősödött és így a területi csökkenés folyamatossá vált. Az 1965-ben elért legnagyobb kiterjedés további tartása nem szükséges, mert gépesített, korszerűen kezelt, szőlők magasabb termést adhatnak.

A mezőgazdasági termelés szerkezeti arányainak megváltoztatása érdekében a szarvasmarha, sertés és juhállomány együttes emelése szükséges.

A megye gazdasági életének távlati fejlesztésében legerősebb hatótényezőként az ipar szerepel. Bács-Kiskun megye annak ellenére, hogy 1960 után az iparosodás üteme erősen meggyorsult, mégis országos viszonylatban a gyengén iparosodott megyékhez tartozik. Már a II. ötéves terv időszakában kb. 19 ezerrel nőtt az ipari foglalkoztatottak száma, a III. ötéves terv újabb 12 ezer munkahelyet biztosított, ami nagymértékben hozzájárult az elvándorlás csökkentéséhez. Ebben az időszakban már lehetőség nyílt a szélesebb körű intenzív iparfejlesztésre is.

1961—65 között az ipari munkaerő létszám évi növekedése csaknem elérte a 10%-ot, míg a következő öt év alatt további 7%-os növekedés következett be, ami messze túlszárnyalta az országos átlagot (3,3%).

A nagyarányú létszámnövekedés következtében az ország ipari foglalkoztatottjainak 3,3%-a került ki a megyéből, a 10 év előtti 2,2% helyett.

Míg korábban a megye csaknem kizárólag az élelmiszeripar és néhány könnyűipari ág telephelye volt, addig az utóbbi 10 évben jelentős szerkezeti változások következtek be. Legnagyobb fejlődés a terület természetes adottságai alapján az élelmiszeriparban következett be (75%-ban bővült), de Kecskeméten, Kiskunfélegyházán és Baján a nehézipari ágak egész sora létesült, illetőleg nagyarányú korszerűsítést ért el.

Az ipartelepítés az infrastrukturális adottságok következtében azonban csak néhány központra terjedt ki, ami az ipari foglalkoztatottság kellő arányú növelését sem a létszámot, sem a területi megoszlást illetően nem elégítette ki. Így a megye ipari fejlettsége ma sem felel meg az adottságoknak és a megközelítő igényeknek.

Még az utóbbi évek nagyarányú ipari foglalkoztatottság növekedésével is csak országos átlag 62%-át érte el.

A megye iparában, építőiparában foglalkoztatottak száma

	1965	1970
Ipar	46 817	66 414
Építőipar	7 094	11 955

Az iparosítás kedvezőtlen helyzetét mutatja az ipari állóeszközök alacsony országos aránya (csak 2,1%) valamint az, hogy az állóeszközök anyagi-műszaki összetételét az ingatlanok magas hányada jellemzi. 1970-ben az állóeszközök bruttó értékének több mint a felét épületek és csak alig egyharmadát képezték a gépek és felszerelések. Ezzel kapcsolatos a technikai színvonal alacsony foka is. A vállalatok többsége még az utóbbi években is, termelését elsősorban létszámnövekedéssel és csak csekély arányú gépesítéssel érte el. Ezért az egy foglalkoztatottra jutó ipari állóeszközök, felszerelések értéke az országos átlag felét érte el és még az iparilag fejletlen megyékét is csak kétharmadban közelítette meg, ezért a megyék rangsorában utolsó helyen állt.

Az ipar területi elhelyezkedése erősen koncentrált, az ipari munkahelyek kb. 70%-a öt városban összpontosul. Ez az ipar általános helyzete szempontjából kétségtelenül kedvező, de a munkaerők arányos területi foglalkoztatottságát nem biztosítja. A megye peremi részein elhelyezkedő ipari központoknak nincs megfelelő összeköttetése a környező településekkel, így csak a közvetlen közelben levők foglalkoztatottságát oldja meg. Nagymértékben hiányzik az ipar a Kecskemét-Kiskunfélegyháza vonaltól északnyugatra fekvő területről. Ezért az itt felszabaduló mezőgazdasági munkásság elvándorlásra kényszerül, ami hátráltatja a községek fejlesztését, míg a városokban a kommunális ellátottságban okoz akadályokat.

A távlati tervekben arra kell törekedni, hogy a gyengén iparosodott megyében az ipar súlya növekedjen, és a jelenleginél több ipari központ alakuljon ki, miáltal az egyenletesebb ipari foglalkoztatottság érhető el.

A fenti célkitűzések megvalósítása érdekében a következő irányelveket kell figyelembe venni:

a. Olyan gazdaságos iparfejlesztés érvényesüljön, amely az életszínvonal területi kiegyenlítéséhez vezet;

b. Szüntesse meg a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerők elvándorlását és lehetőleg területileg kösse meg;

c. Jobban érvényesüljön a természeti és gazdasági adottságoknak megfelelő iparági szerkezetet és szakmai specializációt.

d. Az iparfejlesztés szorosan kapcsolódik a már kialakult népességi koncentrációkhoz, de ugyanakkor lehetőség nyílik a nagyközségek ésszerű iparfejlesztési lehetőségeinek kihasználására, ami egyben hozzájárul a távoli ingázás megszüntetéséhez, a központok népességnövekedéséhez.

A *távlati iparfejlesztésben* mindenkor érvényesülnie kell a gazdaságosságnak is. Ennek megfelelően a fejlesztés nem érintheti a megye egész területét, de a kedvezőbb arányok kialakítását jelentősen elősegítheti. *Elsősorban olyan helyek jöhetnek számításba, amelyek közlekedéscsoporthelyi szempontból kedvező fekvésűek és a közvetlen környezetre jelenleg is vonzó hatással vannak.*

A településhálózat szerkezete

Bács-Kiskun megye a változatos természeti adottságok, sajátos történelmi fejlődés következtében nagyon szélsőséges település-szerkezetű. Különösen jellemző a viszonylag kevés excentrikusan fekvő város és a középponti helyet elfoglaló óriási kiterjedésű tanyavilág. A településhálózat kialakítására a természeti földrajzi viszonyok, a társadalmi gazdasági fejlődés, valamint a termelőerők területi elhelyezkedésében bekövetkezett változások voltak a legnagyobb hatással. A felsőfokú jellegű megyeközpont mellett 4 járási jogú városa öt járása és ebben összesen 108 önálló községi települése van.

A településhálózat rendkívül ritka. 100 km²-re 1,5 község jut, ami az országos átlagnak (3,8) még a felét sem éri el. Ezzel az alacsony értékkel Békés megye mellett, az ország legritkább településű megyéi közé tartozik. A ritka településhálózat azonban nagyszámú lakosságot foglal magában.

Az utóbbi évtizedben különösen nagyarányú mozgást eredményezett az ipari munkahelyek létesítése, a közigazgatási-, társadalmi-, gazdasági funkciók vonzó hatása. Ennek következtében a népességnövekedés a külterületekből, falvakból csaknem kizárólag a városok felé irányult.

A népesség lakóhely változtatása szoros kapcsolatban van a mezőgazdaság szerkezeti átalakulásával. A mezőgazdaságból felszabaduló nagyszámú munkaerő más gazdasági ágazatokba rétegződött át és közben lakóhelyet is változtatott. Ennek természetes következménye lett a községek vándorlási vesztesége, és a városok vándorlási többlete. Az új ipari munkahelyek létesítése azonban nem tartott lépést a mezőgazdaságból felszabaduló létszámával, ezért az utóbbi 10 év alatt évi átlagban 1271-en elhagyták a megyét. Legtöbben Budapestre, illetőleg Pest megyébe költöztek.

A lakosság településnagyság szerinti megoszlására jellemző, hogy a városi lakosság aránya közepes szintű (33,2%, Csongrád megyében ennél jóval magasabb 57,5%), és a lakosság több mint egyharmada (34,7%) háromezertől tízezerig terjedő lakosságszámú községekben él. A községek 91%-a mezőgazdasági jellegű település, és a tiszta profil aránya is meghaladja a nyolcvan százalékot (81%), ami messze az országos átlag (80 illetőleg 40%) feletti [1].

A községi népesség kb. 55%-a erősen fejlett településekben és csak 1,3%-a él gyengén fejlett községekben, ahol már az alacsony lélekszám nem teszi gazdaságossá a nagyobb arányú infrastrukturális beruházásokat.

A község-hálózatához igen nagy kiterjedésű, főként szóróványtanyákon és változatos kiterjedésű tanyai csoportosulásokban élő külterületi népesség tartozik. A külterületeken élők száma azonban fokozatosan csökken (1949-ben 42%, 1960-ban 36%, 1970-ben 29%). Területi megoszlása nagyon egyenlőtlen. A Duna menti síkságon és a Bácskai löszterületen 10% alatt van, míg a Homokhátságon 25—50% között váltakozik.

A községek megoszlása népesség szerint

Nagyság, csoport ezer főben	A községek		A népesség	
	száma	százalékos megoszlása	száma ezer fő	százalékos megoszlása
0,5— 1,0	7	6	5	1
1,0— 2,0	25	23	39	10
2,0— 3,0	29	27	74	19
3,0— 5,0	29	27	110	29
5,0—10,0	13	12	91	24
10,0—15,0	5	5	64	17
Összesen:	108	100	383	100

A távlati tervezések általában a tanyák fokozatos megszűnésével számolnak. Üteme területenként a nagyüzemi termelés előrehaladásával párhuzamos. A kedvezőbb kommunális ellátottsággal rendelkező központokba elsősorban a kötött talajú területeken fekvő tanyákból költöznek el, ami szoros kapcsolatban van a gabonafélék és más szemestakarmányok gépesített termesztésével. Ezzel szemben a Homokhátság szőlő és gyümölcsstermesztő területén, a munkahely és lakóhely funkciót betöltő tanyák még hosszú ideig fennmaradnak. Éppen ezért indokolt, az egyes külterületi lakott helyek minimális közintézményekkel való ellátása, ami a mezőgazdasági munkaerő helyben maradását is elősegíti.

Bács-Kiskun megye városaihoz is nagyszámú külterületi lakosság tartozik. Éppen ezért a városok nem elsősorban lélekszámukkal, hanem a környező területekre gyakorolt hatásukkal, gazdasági társadalmi funkcióikkal tűnnek ki. A külterületi lakosság csökkenése szoros kapcsolatban van a város fejlődési ütemével, az ipari munkaalkalmak létesítésével. Kedvezően fejlődnek a várossal jó közlekedési kapcsolatban fekvő peremi agglomerációk is, mert ezek jó átmenetet nyújtanak a falvak és a város között.

A városok népességének változása [1]

Városok	A népesség száma ezerben		A külterületi népesség aránya százalékban		A tényleges csökkenés %
	1960	1970	1960	1970	
Kecskemét	66,4	77,5	30,7	20,3	25,0
Kiskunfélegyháza	33,1	34,1	30,7	24,2	19,5
Baja	30,3	34,4	8,9	6,6	19,4
Kiskunhalas	26,2	28,4	30,4	26,9	7,0
Kalocsa	13,6	16,0	3,7	3,3	0,1

A táblázatból kitűnik, hogy a legerősebb ipari fejlődést elért Kecskemét vonzó hatása volt a legnagyobb, a külterületek népessége 25%-kal csökkent. Ezzel szemben Kiskunhalas alig ért el számottevő változást, ami arra mutat, hogy az iparosítás jelenlegi üteme nem felel meg a jövő követelményeinek és ezen mielőbb körültekintően kell változtatni.

Baja 9% alatti külterületi lakossága egyötödével csökkent. Az erősen városiasodott Kalocsa négy százalék alatti premerületi népesség aránya alig változott.

Az iparfejlesztés és településhálózat tervszerű alakításának kapcsolata

Az iparfejlesztés az elmúlt tervidőszak legfontosabb feladatait teljesítette és kedvező feltételeket teremtett a továbbfejlődéshez. Míg a múltban a nagyobb eredmények elérését elsősorban a létszámnövekedéssel kívánták megoldani, addig az új tervidőszakban főként az intenzív fejlesztésre kerülhet sor, annak figyelembevételével, hogy több területen a differenciált extenzív módokat is érvényesíteni kell.

Ez főként az elmúlt időszakban megkezdett nagyközségi iparfejlesztés további növelésére vonatkozik elsősorban a nők foglalkoztatottságának bővítésével.

Az elmúlt tervidőszakban kedvezően fejlődött az ipar szerkezeti összetétele, de még lényegesen eltér az országos arányoktól. 1965—70 között érvényesült jobban a nehézipar fejlesztése. Erre a területre jutott a legnagyobb arányú beruházás és itt volt a legjelentősebb munkaerőlétszám növekedés is (1965-ben a munkaerők 35,1%, 1970-ben 43,2%-a dolgozott nehézipari üzemekben).

Jellemzőként említhető, hogy míg a nehéziparban a rekonstrukciók mellett egyik fő célkitűzés az új munkahelyek létesítése volt, addig az élelmiszeriparban elsősorban a műszaki fejlesztésre a termelékenység növelésére törekedtek.

Az iparfejlesztés területi megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy a legnagyobb arányú foglalkoztatottság emelkedés (58%) a városokra jutott. A legtöbb új munkahely Kecskeméten létesült, majd Kiskunhalas és Kiskunfélegyháza következett. Mindhárom városban a nagyobb arányú létszámfejlődés a női munkaerőalkalmakra irányult. Ennek megfelelően főként a könnyűiparban létesült új üzemek fejlődése magasszintű. A viszonylag nagyarányú fejlődés nem oldotta meg azonban Kiskunhalas és Kiskunfélegyháza ipartelepítési problémáit, ezért ezek bővítése a legsürgősebben megoldandó feladatok közé tartozik.

Bács-Kiskun megye községeinek nagyobb arányú iparosítása csak a III. ötéves tervben kezdődött. Fontossá vált Jánosháza, Bácsalmás, Kiskunmajsa, Kerekegyháza, Dunavecse nagyszámú munkaerőtartalékának lekötése, de a területi kiegyenlítődést még nem oldották meg.

Az új tervidőszak iparfejlesztésének elsősorban a mezőgazdaság fejlődésével kell összhangban állnia, mert egyrészt a mezőgazdaság szolgáltatja a legnagyobb munkaerőutánpótlást, másrészt ez a legnagyobb nyersanyagbázis. A fejlesztés azonban más népgazdasági ágak célkitűzéseit is vegye figyelembe.

Az új ipari munkahelyek létesítése mellett a korszerűsítésre a műszaki technológiai színvonal és a termelékenység növelésére kell törekedni. Számolni kell azzal is, hogy új munkaalkalom igények, nemcsak a mezőgazdaságból felszabadulók részéről jelentkeznek, hanem a munkaképes korúvá váló fiatalok nagy száma is új munkaalkalmakat követel. Indokolt lesz a jövőben is a női munkaerőket foglalkoztató iparágak fejlesztése. Számukra a könnyűipar és élelmiszeripar mellett főként a finommechanikai ágak bővítése teremthet új munkaalkalmakat.

Az előbbiekben említett differenciált ipartelepítést figyelembe véve megoldandó a helyi igények kielégítését szolgáló ipartelepek létesítése is. Ebben a vonatkozásban a legkedvezőbb feltételek a mezőgazdasági nyersanyagokat feldolgozó élelmiszeripari ágazatokban vannak. Ide tartozóknak tekinthetjük a helyi építőipari anyagok előállítását, valamint az ipari szolgáltatásokat is.

A tervszerű területi iparfejlesztés megkívánja, hogy a városokon túl, a kiemelt nagyközségek is ipari központokká váljanak és ezáltal nagyobb területre megoszló ipari vonzáskörzetek keletkezzenek.

Az intenzív fejlesztés a munkaerő összetételének minőségi változását vonja maga után és fokozott igényeket támaszt a szakmunkásképzéssel szemben.

A szocialista iparfejlesztéshez a munkakörülmények javítása is hozzátartozik. Éppen ezért az új beruházásoknál a szociális ellátottság növelése elengedhetetlen.

Az új tervidőszak legnagyobb arányú fejlődést a minisztériumi vállalatok terén kívánja megvalósítani. Ez településföldrajzi vonatkozásban is helyes. A nagyobb koncentrált beruházások a már meglévő infrastrukturális helyzet figyelembevételével valósíthatók meg. Ennek megfelelően elsősorban a kedvező közlekedéscsúszóhelyzetben levő városok szerepe tovább növekszik, és lehetőség nyílik a főágazatokban kívánatos kedvezőbb arányok eléréséhez.

A differenciált területi fejlesztésre főként a tanácsi szektor vonatkozásában nyílik alkalom. Mint a helyi ipar egyik része a lakosság áruellátásának bővítésében a szolgáltatások fejlesztésében, speciális termelési feladatok megoldásában tölthet be nagy szerepet. Kooperációval nagyipari üzemekhez kapcsolódhat, mezőgazdasági eszközök készítését végezheti és a nagyipar által elő nem állított közszükségleti cikkek gyártásával fontos szerepet tölthet be. Továbbra is nagy feladat lesz a lakosság közvetlen igényeinek kielégítése, a szolgáltatások, illetőleg javítások biztosítása.

A szövetkezeti ipar legfontosabb feladatai az építőiparban, illetőleg a könnyűiparban és szolgáltatásokban vannak. Mivel az állami ipartelepítések még a következő tervidőszakban is jelentős új munkaalkalmakat teremtenek, a szövetkezeti foglalkoztatottság növekedése az eddiginél is kisebb lesz.

A magánkisipar továbbra is a lakosság közvetlen kielégítését szolgálja. Főfoglalkozásban számottevő létszámnövekedés nem lesz, de a nyugdíjasok és másodfoglalkozásúak számának emelkedése főként a szolgáltató ágakban várható. A fentiekből következik, hogy a magánkisipar a jövőben, mint településföldrajzi tényező gyakorlatilag már nem jöhet számításba.

Az ipar jelenlegi szerkezeti arányainak további javítása érdekében a legnagyobb fejlesztést a nehézipar területén kívánják megvalósítani. Főterületei a vegyipari gépek, és berendezések gyártása, villamossági gépek és alkatrészek készítése, járműgyártás, műszeripar, híradástechnika és vegyipar.

A textiliparban végrehajtandó beruházások eredményeként a könnyűipar részaránya kedvezőbbé válik. Nagyobb lehetőségeket a fa- és papíripar, valamint a bőripar nyújt.

Az élelmiszeripar beruházásai elsősorban a műszaki fejlesztést szolgálják, ezért a létszám alig emelkedik és az ipar szerkezeti összetételében minimális csökkenés várható.

Az életszínvonal általános emelkedése a lakosság igényeinek növekedése a szolgáltató ágak egész sorában (gépkocsikarbantartás, háztartási és egyéb villamos gépek karbantartása, tisztítóüzemek) indokolják a nagyobb arányú fejlesztést.

Az ipar területi elhelyezkedésének várható változásai

Az ipar távlati fejlesztése a területi kiegyenlítődést segíti elő. A túlzott decentralizáció elkerülése végett azonban a városok mellett 12 nagyközség ipari centrummá való kiépítése is indokolt.

A legtöbb új munkahely továbbra is *Kecskeméten* lesz. Ide a közvetlen külterületi lakosság további betelepülése és 20—30 km-es körzetből való áttelepülések várhatók [3].

Az ipari munkahelyek létesítésében nagyon elmaradt *Kiskunhalas* fejlesztését sokoldalú beruházások segítik elő. A járműipar, textil- és papíripar, élelmiszeripar,

a szolgáltató ágak, közel kétezer új, főként helyben lakó női munkaerő beállítását tesz ki lehetővé. Ezzel viszont a külterületi népesség kedvezőbb betelepülésére alig kerülhet sor.

Kiskunfélegyházán új munkaalkalmakat elsősorban a vegyipari gépgyártás, a villamos szigetelő és műanyaggyártás, a textilipar, valamint az erős létszámemelkedést elérő (800 fő) cipőipar teremt. Mindez azonban a nagyszámú külterületi lakosság áttelepülését csak kismértékben segíti elő. Éppen ezért az ipar településfejlesztő hatása itt továbbra sem érvényesül a megfelelő ütemben.

Baján a mérsékelt létszámnövekedés elsősorban a már meglévő üzemekben jelentkezik, és főként helyi munkaerőtartalékot vesz igénybe. A külterületi lakosságból csekély, a távolabbi községekből nagyobb számú betelepülőre lehet számítani.

Kalocsa viszonylagos fejlettsége mellett kevés új munkaalkalmat teremt. A külterületekről való betelepülésre alig lehet számolni, az egyébként is csekély számú külterületi lakosság az intenzív mezőgazdasági termelésben leköttött.

A mezőgazdasági termelés változásai és a településviszonyok

A megye mezőgazdasági szektoronkénti megoszlása lényegesen eltér a szomszédos megyéktől. Még a területi megoszlásban is nagy különbségek vannak. A mezőgazdasági művelés alatt álló összterület 67%-át (692 000 kh) a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, 19%-át (221 000 kh) a szakszövetkezetek és 12%-át az állami gazdaságok foglalják el. A szakszövetkezetek a Homokhátság termelési körzetében működnek. Közösén művelt mezőgazdasági területük 55 000 kh. Általában nagyon alacsony tiszta jövedelmű szántók, gyenge legelők és a megye összes szőlőterületének 36%-a tartozik ebbe a szektorba. A szakszövetkezetek viszonylag nagy területe számos településföldrajzi problémát vet fel. A gazdálkodás jelenlegi színvonala mellett, az erősen tagolt kisparcellás termelés egyben konzerválja a hagyományos szórtrendszerű tanyástelepülést. A nagykiterjedésű kisüzemi művelésre telepített szőlő- és gyümölcssterületek a még hosszú időre a hagyományos feltételek megmaradását indokolják [4].

A mezőgazdasági termelés szerkezeti változása szoros kapcsolatban van a mezőgazdaság általános fejlődésével. Főtenyezőként hat az elaprózott termelési egységek fokozatos felszámolása, a tanyástelepülések csökkentése, és ugyanakkor a jövőben is fontos szerepet betöltő külterületi lakott helyek, üzemi készenléti lakótelepek fejlesztése.

A természeti adottságok, a népgazdasági igények, a piaci lehetőségekhez jobban igazodó termelés szerkezet kialakítását kívánják meg. A szerkezeti módosítások elősegítik a jövedelmezőbb gazdálkodást.

A legnagyobb változást az állami gazdaságok és termelőszövetkezeti szántók terület csökkenése jelenti. Az új tervidőszakban kb. 18—20 ezer kh újabb erdőt telepítenek és kb. 20—22 ezer kh igen gyenge minőségű szántó legelővé való átminősítése válik szükségessé. A szántóterület további csökkenésére kihatással lesz az új gyümölcsösök telepítése is.

A szántóföldi terület csökkenése azonban nem érinti a növénytermesztés eredményességét. A búza vetésterülete lényegesen nem változik, de a termésátlagok nagyobb ütemű növekedése a megyei önellátás mellett az országos igények kielégítésére is termel. A szántóterület csökkenése elsősorban a rozs vetésterületét érinti. További fennmaradását elsősorban a gyenge homoktalajokon gazdálkodó szakszövetkezetek alomszalma, szemesgabona és legeltetési igénye teszi szükségessé.

A takarmánygabonafélék néhány százalékos vetésterületi emelkedése elsősorban a kukoricatermesztést érinti, ahol a terméseredmények fokozása mellett, a gépesített betakarítás és mesterséges szárítás megoldása még nagy feladat. A szalastakarmánytermesztés területén elsősorban a lucerna javára történő területnövekedés jelentős. Ugyanakkor azonban a cukorrépa vetésterületének további csökkenésével lehet számolni. A munkaigényes, magas termelési költséget igénylő cukorrépát csak a komplex gépesítéssel lehet gazdaságosan termeszteni.

A megye egyik fontos gazdálkodási profilja zöldségtermesztés. A kereslet nagy igényt támaszt a termésmennyiség növekedésével szemben, azonban a jelenlegi termelési módszerek, a nagy kézimunkaigény, csekély gépesítettség további területcsökkenéshez vezethet. Ezért a korszerű termesztés technikák kiterjesztésével el kell érni a paprika, paradicsom és vöröshagyma vetésterületének megszilárdítását. Fokozott gondot kell fordítani a gazdaságosságra, de ugyanakkor helyes arányba kell hozni a felvásárlási árakat is.

A szőlőtermesztés területi csökkenése elsősorban a szakszövetkezeti és családi növelésű szőlőket érinti. Különösen az utóbbi területek nagyobb arányú elhagyásával lehet számolni. Ugyanakkor azonban az új szőlők termőrefordulásával, a magasabb szintű agrotechnikával termésmennyiség növekedés várható. A nagyüzemi bortermelés növekedése elsősorban tárolótér problémákat vet fel, a termelőszövetkezetekben és állami gazdaságokban egyaránt.

A korábbi évek nagyobb arányú gyümölcsfatelepipítése az új tervidőszakban fordul termőre és a következő évek átlagában kb. 35—40%-os termésmennyiség növekedéssel lehet számolni. A várható nagyobb termés újabb tárolási kapacitást kíván. Éppen ezért a tárolók idejében való tervszerű kiépítése alapvetően fontos feladat lenne. A korszerű tárolási lehetőségek biztos gyors felvásárlást tesznek lehetővé, miáltal csökken a szállítási veszteség és biztosítottá válik az értékesítés.

Az állatállomány három fő ágban (szarvasmarha, sertés és juh) való fejlesztése jelentős telepítési problémákat vet fel. Törekedni kell a szakosított tehenészeti telepek kialakítására, valamint a sertésenyésztésben megvalósítható nagyobb arányú koncentráció elérésére. A juhtenyésztés hústermelésre való átállítása az új épületek elhelyezése a lakosság általános települési problémáival kapcsolatos.

Ahhoz, hogy a mezőgazdaság jövedelmezősége terén nagyobb haladást érjenek el, sokoldalú kooperációt kell elérni. Legyen erősebb kapcsolat a termelő és feldolgozó, valamint a termelő és forgalmazó üzemek között. Így kapcsolódik a raktározás, hűtés és szállítás korszerű fejlesztésének megoldása is. *A kooperációs fejlesztés ismét települési problémákat vet fel.* Tervszerű megoldása viszont a helyi munkaerőlelkötést biztosítja.

Az élelmiszertermelés ipari jellegű tevékenységének hatása a településhálózatra

A mezőgazdasági üzemek termelési profiljának kiszélesítése az egységes élelmiszerfeldolgozás nagyarányú helyi alapanyagfeldolgozást tesz lehetővé. Az ipari jellegű tevékenység növeli a mezőgazdasági területek munkaerőlelkötését, csökkenti az elvándorlást, hatást gyakorol a településszerkezet kialakulására.

A mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos melléküzemágak kapcsolódhatnak a történelmi hagyományokkal rendelkező helyekhez, de a tartósított élelmiszerek iránti igény növekedésével új helyeken is kialakulhatnak. Az állami gazdaságok részéről már korábban is helyes kezdeményezés indult, melynek folyamán kölcsönös érdekeltségen alapuló vertikális kooperációkat szerveztek a környékükön fekvő mezőgaz-

dasági termelőszövetkezetekkel. A legszorosabb kapcsolat a kertészeti termelésben, állattenyésztésben, tárolásban és feldolgozásban jött létre.

A mezőgazdasági szövetkezetek kooperációja kedvező feltételeket teremt a termékek nagyüzemi feldolgozásához. Ilyen célkitűzéssel valósult meg négy szövetkezet alapításával a Tiszakécskén működő terméktartósító konzervgyár, mely gyümölcs és zöldségfélék feldolgozásával foglalkozik. Hetényegyházán ugyancsak szövetkezeti kezelésben speciális konzerveket (vitaminkrém, tormakészítmény, különböző gélek) előállító üzem működik. Készítményeinek legnagyobb részét tőkés országokba exportálja. Kooperációs tevékenység folyamán állítják elő a különböző gyümölcs és szőlő ivólé készítményeket, szárított zöldségeket, stb.

A termelés helyén való előfeldolgozás is nagymértékben segíti a zöldségtermesztés gazdaságosságát, jó kooperációt teremthet a konzervüzemekkel.

A szőlőtermesztés területén a feldolgozási, tárolási, értékesítési társulások jelentik a fejlődés útját.

A homokterületek hagyományos szőlő- és gyümölcstermesztése főként a megye középső részén Kecskemét, Kiskőrös és Kiskunhalas körzetében teszi indokolttá a szőlő- és gyümölcsfeldolgozó üzemek létesítését.

A paprika nagyüzemi feldolgozását a jövőben is Kalocsa végzi, de a körzete más zöldségfélék előkészítésére is nagyon alkalmas.

A tej és tejtermékek feldolgozására a megye déli része Baja, Bácsalmás közti terület felel meg a legjobban.

Városok, regionális központok vonzásköre

A településhálózat szerkezeti sajátosságainak továbbfejlődésében fontos szerepet töltenek be a városok. Funkcionális szerepkörükből adódóan a megye lakosságára kiható magasfokú ellátást nyújtanak, és a kulturális igényeket széles körben elégítik ki. Viszonylag nagyobb fokú ipari ellátottságuknál fogva a munkaerő-, az élelmiszer- és nyersanyagellátás tekintetében a környező kisebb településekre támaszkodnak. Ilyen kapcsolat érvényesül a jó infrastrukturális adottságokkal rendelkező községekben is.

Bács-Kiskun megyében *Kecskeméthez* tartozik a legnagyobb vonzáskörzet. Bár a megyében periférikusan fekszik, kedvező földrajzi helyzete, magasfokú infrastrukturális ellátottsága következtében az országos átlag feletti ütemben fejlődik. Mint felsőfokú közigazgatási központ, egyre bővülő ipari-, kereskedelmi-, kulturális-, oktatási és egészségügyi létesítményekkel rendelkezik. Budapesttel való jó közlekedési kapcsolata a fővárosból kitelepülő üzemek elhelyezkedésére is kedvező feltételeket nyújt. Munkaerővonzása elsősorban a megye északi felében érvényesül, a betelepülők főként a város külterületéről, és a környező községekben származnak. A megye déli területétől való nagyobb távolsága a felsőfokú funkcionális szerepkör betöltésében is korlátozza.

A sajátos történelmi fejlődés következményeként a városhoz óriási kiterjedésű tanyavilág tartozott. Olyan peremközségek, mint Szeged körében vannak itt nem alakultak ki. A távlati iparfejlesztés is elsősorban a város belterületi szerkezeti viszonyainak megváltoztatását követeli meg, de elővárosi lakótelep kialakulása a jövőben nem várható, sőt 20 km-es körzetben alsófokú központ sem fejlődik.

Kecskemét országos jelentőségű idegenforgalmi központ. Sajátos várostörténeti érdekességeivel sok idegent vonz. Ennek köszönhető, hogy a *Bugacot* látogató nemzetközi idegenforgalom is Kecskemétet használja fel kiinduló helyül. A városon

keresztül haladó E-5-ös főútvonal tranzitforgalma, azonban csekély idegenforgalmat jelent.

Baja a megye délnyugati részén ugyancsak kedvező közlekedéscsoporthelyi adottságokkal rendelkezik. Mint járási székhely vonzáskörzetével jó kapcsolatban áll. Környékén a tanyastelepülések elterjedése csekély (6—10%-os), viszont több alsófokú központ és sok kisebb falu van. Textilipara jelentős történelmi hagyományokon alapul, de újabban más könnyű- és nehézipari ágak is fejlődésnek indultak. Mint Duna menti város nagy vízigényű ipartelek létesítésére is alkalmas. Fejlett oktatási-, kulturális-, egészségügyi és kereskedelmi intézményei a Duna nyugati részén fekvő területekre is hatást gyakorolnak. Mint fontos hídváros jelentős tranzitforgalmú. Mivel a nagyterületű megye északkeleti felében fekvő székhely túl nagy távolságban van, indokolt a déli részek felsőfokú ellátásának helybeli biztosítása.

Kecskemét és Baja távlati fejlődésére jellemző, hogy a sajátos közigazgatási, kulturális funkciók mellett, ipari jellegű települések lesznek, ahol az ipari dolgozók aránya eléri a 45%-ot, míg az egyéb ágazatban foglalkoztatott keresők aránya meghaladja a 35%-ot.

Kalocsa mint középfokú központ vonzásterülete elsősorban zárt településeket foglal magában. A közvetlen környezetében fekvő kisebb falvak, mint Foktő, Bátya, Dunaszentbenedek, Uszód, Öregcsertő lélekszáma már nem fog növekedni. Mezőgazdasági szerepkörük nagyobb infrastrukturális fejlesztést sem biztosít, ezért a városhoz való csatlakozásuk indokolt.

Kiskunhalas nagykiterjedésű tanyavilágot és 20 km-es körzetben kicsiny fejlődésre nem alkalmas falvakat tart vonzáskörébe. Ezek közül Pirtó, Harkakötöny, Zsana erősen csökkenő létszámú települések. A nagykiterjedésű gyenge minőségű homoktalajok a szőlő- és gyümölcsstermesztés mellett más magas színvonalat jelentő mezőgazdasági termelésre nem alkalmasak, ezért a nagyobb arányú infrastrukturális beruházások sem volnának gazdaságosak. Önálló közigazgatási egységként való fenntartásuk még a középfokú központtól való nagy távolságuk ellenére sem indokolt. Ezért a jövőben a Kiskunhalashoz való csatlakozás feltételeit kell kimunkálni.

A város ipari fejlődésében főként az élelmiszer- és könnyűipari ágak töltöttek be fontos szerepet. Újabban azonban a nehézipar több létesítménye lényegesen módosította az egyoldalú iparszerkezetet. Oktatási-, kulturális-, egészségügyi intézményei csaknem az egész középfokú vonzáskörzetében érvényesülnek. Kereskedelmi hálózata is nagyjelentőségű. Mint vasúti csomópont, nemzetközi útvonal mentén fekszik, de a megyeszékhellyel való kapcsolata kedvezőtlen. Közúti kapcsolata a megye más középfokú központjaival csak közepes szintű.

Kiskunfélegyháza kedvező földrajzi helyzetben fekszik. Elsőrendű vasútvonal köti össze a megyeszékhellyel és a városon keresztül vezet az E-5-ös nemzetközi főútvonal. Ennek ellenére hosszú időn keresztül iparilag elmaradt. Csak a közigazgatási, kulturális, közoktatásügyi és egészségügyi intézmények vonzó hatása érvényesült. A tervgazdálkodás óta azonban sokoldalú iparfejlesztést ért el, miáltal munkaerővonzása megnövekedett. Hatása viszonylag kis területre terjed, mert észak felől a megyeszékhely, délről Szeged vonzása érvényesül.

Kalocsa, Kiskunhalas, Kiskunfélegyháza, mint középfokú központok ipari jellegű településekké válnak ahol az ipari keresők aránya a 45%-ot, míg az egyéb foglalkoztatottaké a 35%-ot érik el.

A megye középső részén az előbbivel csaknem azonos kiterjedésű területen *Kiskőrös* középfokú vonzáskörzete érvényesül. Mint járási központ, erősen specializált mezőgazdasági területen fekszik. A körzetében kimagasló szerepet tölt be a szőlőművelés. A tervgazdálkodásig csaknem kizárólag közigazgatási, funkciója érvénye-

sült. A jellegzetes agrár településben a mezőgazdasági keresők aránya magasabb volt 75%-nál. A hatvanas évek jelentős ipari fejlődése után arányuk 50% alá csökkent, míg az ipari dolgozóké elérte a 33%-ot. Munkaerő vonzása közvetlen környezetén túl Fülöpszállás, Kecel, Soltvadkert, Csengőd, Tabdi és Akasztó területére is kiterjed. Kereskedelmi vonzása a Kalocsai járás keleti községeiben is érvényesül. Vasúti kapcsolata észak és dél irányban megfelelő, de a megye székhellyel meglehetősen körülményes.

Kunszentmiklós a megye északnyugati felében elsősorban a Duna menti községekre gyakorol vonzó hatást. Kedvező földrajzi helyzete, a II. öt éves tervidőszaktól kibontakozó ipari fejlődése alapján, kulturális, oktatási és kereskedelmi szerepköre középfokú központi funkciók betöltésére teszi alkalmassá.

Kiskőrös és Kunszentmiklós, mint középfokú központok a távlati fejlesztés első szakaszában még átmeneti jellegű települések lesznek, ahol az ipari keresők aránya nem éri el a 45%-ot, de az egyéb ágazatban dolgozók aránya is 35% alatt marad. Mindkét település a megye azon községei közé tartozik, melyekben a városokra jellemző funkcionális szerep határozottan érvényesül és nagyobb távlatban az ipari jellegűvé váló átalakulás is feltételezhető.

A decentralizált iparfejlesztés szempontjából számbajöhető alábbi községek, mint Bácsalmás — részleges középfokú központ —, Lajosmizse, Tiszakécske, Kiskunmajsza, Jánoshalma, Dunavecse, Kecel, Izsák, Szabadszállás és Kerekegyháza — kiemelt alsófokú központok — olyanok ahol a távlati fejlesztés második ütemében is 45% alatt marad az ipari keresők aránya és az egyéb foglalkozásúak sem érik el az összkeresők 35%-ot. Ennél fogva átmeneti jellegük hosszú időre fennmarad.

A településhálózat és a közlekedés kapcsolata

A településhálózat tervszerű fejlesztéséhez ismerni kell, hogy a jelenlegi közlekedési hálózat kielégíti-e a jövőben jelentkező igényeket és milyen feladatokat kell megoldani a komplex fejlesztés érdekében.

A közlekedési hálózatot a vasút és közút egysége vonatkozásban vizsgáljuk. A megye területén levő 597 km normál nyomtávú vasútvonalból 280 km-en fővonal, 186 km-en mellékvonal és 131 km-en gyér forgalom bonyolódik le. A keskeny nyomközű vonalak hossza 97 km. A közlekedés racionalizálása érdekében folyamatosan megszüntetik a gyér forgalmú normál vasutakat, valamint az összes keskeny nyomközű vonalakat. Ezzel a megye teljes vasútvonal hossza 466 km-re csökken.

A vasút távlati tervezése a második vágány kiépítésével és új vonalak létesítésével nem foglalkozik. Ezzel szemben elengedhetetlennek mutatkozik a Szeged-Kelebia-Bácsalmás vonal 55 km-es szakaszának kiépítése, amely a jelenlegi Szeged-pécsi útvonalat 80 km-rel rövidítené meg. A Duna-Tisza köze nyugatkelet irányú összeköttetését javítaná a Solt-Fülöpszállás között kiépítendő 18 km-es vonal. Ezzel a Székesfehérvár-Dunaföldvár-Kecskemét-Szolnok közti vonallal nagymértékben csökkentenék a főváros átmenő forgalmát és kedvezőbbé válna a Dunántúl-Alföld kapcsolata is.

A Baja-Gara illetőleg Hercegszántó, a Kecskemét-Kerekegyháza valamint Kunszentmártonra vezető vonalak megszüntetésével egyet lehet érteni, de a Kiskunfélegyháza Szolnok közti vonal megszüntetése csak a közúthálózat teljes korszerűsítése után valósítható meg.

A forgalom és szállítás további korszerűsítését szolgálják a körzeti- (Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kalocsa, Baja) valamint a forgalomfelvevő

állomások (Lajosmizse, Fülöpszállás, Solt, Harta, Kiskunmajsa, Jánoshalma, Bácsalmás) kijelölése.

A vasútvonalak korszerűsítése terén is nagy feladatok volnának, de a IV. ötéves terv időszakában csak a Baja-Bátaszék, valamint a Fülöpszállás-Kecskemét közti vonal átépítésére kerül sor. A megye déli és nyugati felében szükségessé vált korszerűsítések időpontját távolabbi időszakokra helyezték.

A megye közötti kiépítettsége a jelenlegi követelményeknek alig felel meg. Ezért távlatban nagyarányú korszerűsítések, új útépitések válnak szükségessé. Legfontosabb feladatként az E-5-ös út korszerűsítése szerepel. Az út kiszélesítése ugyan évek óta folyik, de a vasúttal való kétszintű keresztezések nem megoldottak. Ezért már a IV. ötéves tervben indokolt lenne a Lajosmizsénél, Kecskemétnél és Városföldnél levő szintbeni kereszteződések megszüntetése. Átépítendő az 51. számú út Dunapataj-Kalocsa-Hercégszántó közötti szakasza, a bajai szintbeni vasúti kereszteződés kétszintűvé válásával. Nagyobb arányú korszerűsítést igényel a Kecskemét-Tiszaug közötti 44. sz. útvonal, mely a jelenlegi forgalom mellett is a nap egyes szakaszaiban túlterhelt. A Solt-Kiskőrös-Kiskunhalas-Tompa út vonal országhatárig való kiépítése határát-keelőhely létesítésével jelentősen csökkentené az E-5-ös útvonal hazai forgalmát. Átépítésre szorul a Kecskemét-Kiskőrös-Kalocsa közötti útvonal, valamint a Kiskunfélegyháza-Csongrád közötti szakasz.

A településhálózat és a közintézmények kapcsolata

A régióális szerepkört betöltő községek, a művelődésügy, egészségügy és kereskedelem vonatkozásában a lakosság igényét kielégítik. Kevésbé megoldott azonban a nagyszámú tanyai lakosság megfelelő intézményekkel való ellátottsága. A tanyán élők egy része nem megfelelő színvonalú általános iskolai oktatásban részesül. A nehezen megközelíthető, gyengén felszerelt iskolák nem biztosítják az egészséges általános iskolai tanulmányi színvonal elérését. A Homokhátság külterületi iskoláiban pedagógushiány áll fenn, ami felette sürgetővé teszi a centrális helyzetű diákotthonok hálózatának gyorsabb ütemű kiépítését. A távlati fejlesztéseknek arra kell törekedni, hogy a tanyaközpontokban még hosszabb ideig fennmaradó alsófokú oktatás mellett, a felsőtagozatú képzés a régióális alsófokú központokba kerüljön.

Érdekes megemlíteni, hogy a művelődési házakkal való ellátás a csökkenő lélekszám tendenciájú kisebb településekben kedvezőbb, mint a fejlődő közigazgatási egységekben. Ezért a fejlesztési feladatok elsősorban a nagyobb településekben jelentkeznek, míg másutt a kihasználatlanság érvényesül.

Az egészségügyi létesítményekkel (körzetorvosi rendelő, gyógyszerár) már az alsófokú központok is ellátottak, de a nagyszámú külterületi lakosság igényét csak részben elégítik ki. A bölcsődei ellátás még az alsófokú központokban sem kielégítő. Létesítésük azonban elsősorban az iparosodó központokban indokolt.

A kereskedelem viszonylag gyorsan alkalmazkodik a lakosság igényéhez. Éppen ezért a felmerülő keresletnek megfelelően a napi szükségleteket kielégítő vegyesboltok, élelmiszerüzletek a tanyaközpontokban, a forgalmasabb utak mentén is megtalálhatók, de a magasabb igényeket kielégítő vendéglátóipari intézmények sok faluból hiányoznak.

A kereskedelmi alközpontok az alsófokú körzetekben vannak, és a lakosság általános alapfokú igényeit szolgálják ki. A kereskedelmi központok nagyobb vonzáskörzettel rendelkező községekben vannak, hatásuk széles körben érvényesül. A kereskedelem körzethatárai általában azonosak a települések egyéb funkcionális határával.

Összefoglalás

A lakosság minél nagyobb arányú rendszeres foglalkoztatottságának elérése, a népgazdasági ágak tervszerű fejlesztése szoros kapcsolatban áll a településviszonyok alakításával. Az adott településhálózat, az infrastrukturális állapot erősen befolyásolja a gazdasági élet legfontosabb ágainak fejlődését.

Bács-Kiskun megyében az aktív keresők 52%-a (22%-kal több mint az országos átlag) a mezőgazdaságban dolgozik, ezért elsősorban a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos települési egységek kialakítása a legidősebb. Ez annál is fontosabb, mivel a lakosság 29%-a igen változatos külterületi elhelyezkedésben él. Aránya területenként nagyon eltérő, a Duna mellékén és a Bácskai lösztáblán 5—10%-os, a Duna-Tisza köze Homokhátságán 25—50%-os. Különösen nagy feladatot jelent a Homokhátság zárt településeinek előkészítése. A megoldásnak olyannak kell lennie, hogy egyrészt biztosítva legyen a helyben szükséges mezőgazdasági munkaerőszükséglet, másrészt a tanyai lakosság főként olyan községekbe költözzön, ahol az ipari foglalkoztatottság megoldható és a lakásviszonyok vonatkozásában a szükséges átmenet feltételei biztosítottak.

A megye az országos bruttó mezőgazdasági termelési érték 9%-át adja. A növénytermesztés 9,6%-kal, az állattenyésztés 7,9%-kal járul az országos bruttó termelési értékhez. A termelési színvonal a nagy területi különbségek ellenére is megközelelti az országos átlagot (5821 Ft/kh). A termelési érték 66%-a a növénytermesztésből, 34%-a az állattenyésztésből származik.

A mezőgazdasági termelés szerkezetét főként a talajadottságok differenciálják. A Duna mellékén és a Bácskában a halmozott termelési érték 50%-a szántóföldi növénytermesztésből származik, a Homokhátságon ennek aránya csak 32%-os. A leghatározottabb termelési szakosodás a kiskőrösi és kecskeméti járásban van. Ez a két járás adja a megyei szőlőtermesztés termelési értékének 55%-át, a gyümölcsnek 40%-át.

Az ipari foglalkoztatottság színvonala az országos átlagnak csak 60%-át éri el. Az ország ipari dolgozóinak csak 3,3%-a kerül ki a megyéből, ezzel Bács-Kiskun megye a 15. helyen áll.

Az ipar területi elhelyezkedése erősen koncentrált, az ipari munkahelyek 70%-a öt városban összpontosul. A munkaerők arányos területi foglalkoztatottsága nem megoldott. Nagymértékben hiányzik az ipar a Kecskemét-Kiskunfélegyháza vonaltól északnyugatra. Az itt felszabaduló mezőgazdasági munkásság elvándorlásra kényszerül, ami hátráltatja a községek fejlődését, és a városok kommunális ellátottságában akadályokat okoz.

Megoldandó feladatok a következők:

1. Olyan gazdaságos iparfejlesztés érvényesüljön, amely az életszínvonal területi kiegyenlítéséhez vezet.
 2. Szüntesse meg a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerők elvándorlását és lehetőleg területileg kösse meg.
 3. Jobban érvényesüljön a természeti és gazdasági adottságoknak megfelelő iparági szerkezet és szakmai specializáció.
 4. Az iparfejlesztés szorosan kapcsolódjék a már kialakult népesség-koncentrációkhoz, jobban vegye figyelembe a városok és más regionális központok vonzáskörét, de ugyanakkor lehetőség nyíljen a nagyközségek decentralizált ésszerű iparfejlesztésére is.
 5. Az ipar szerkezetében, a nehézipar kedvezőbb arányokat érjen el.
- A településhálózat rendkívül ritka, az országos átlagnak (100 km²-re) 3,8 felét sem éri el (1,5). A városi lakosság aránya közepes szintű (33,2%). A községi

lakosság 55%-a fejlett településekben él. A községek 91%-a mezőgazdasági jellegű. A külterületekről különösen nagy az elvándorlás. A foglalkozási átrétegződés erős lakóhelyváltozással jár. Ezért a lakosság helyben való foglalkoztatása érdekében növelni kell az élelmiszertermelés vertikális kooperációját.

A külterületi lakosság alapfokú intézményekkel való ellátottsága kevéssé megfelelő. A centrális helyzetű diákköthetők hálózatának kiépítése elengedhetetlenül szükséges.

IRODALOM

- [1] KSH Bács-Kiskun megye társadalmi-gazdasági helyzete és fejlődésének főbb tendenciái. Kecskemét, 1970.
- [2] KSH 1970. évi népszámlálás előzetes adatok. Bp. 1970.
- [3] THURÁNSZKY A.: Bács-Kiskun megye településhálózat fejlesztési terve. VÁTI. Budapest, 1970, kézirat.
- [4] МОНОЛИ К.: Csongráд megye településhálózата fejlesztésének gazdaságföldrajzi sajátosságai. Szegedi Tanárképző Főisk. Tud. Közl. 1971.

ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ В РАЗВИТИИ СЕТИ НАСЕЛЁННЫХ ПУНКТОВ В ОБЛАСТИ БАЧ-КИШКУН

К. Мохоли

Достижение (как можно в большей пропорции) постоянной занятости населения, планомерное развитие отраслей народного хозяйства тесно связано с распределением населения по населённым пунктам. Имеющаяся населённая сеть, инфраструктуральное состояние оказывают большое влияние на развитие самых важных отраслей народного хозяйства.

В области Бач-Кишкун 52% активно зарабатывающих занято в сельском хозяйстве, это на 22% больше, чем в среднем по стране, поэтому самой актуальной задачей является формирование населённых единиц, связанных с сельскохозяйственным производством. Это тем более важно, что 29% населения этой области живёт на хуторах. Процент населения, живущего на хуторах в разных областях различен: в Придунайском крае и в Бачке 5—10%, на территории между Дунаем и Тиссой 25—50%.

Особенно важной задачей является ликвидация хуторов в районах с песчаными почвами. Здесь нужно с одной стороны удовлетворить потребность сельского хозяйства в рабочей силе, с другой стороны переселить население с хуторов в такие сёла, где вопрос промышленной занятости может быть решён и где созданы необходимые жилищные условия.

Область даёт 9% брутто сельскохозяйственного производства страны. Растениеводство даёт 9,6% брутто производства страны, животноводство — 7,9%. Несмотря на большую разницу между областями уровень производства в области Бач-Кишкун приближается к среднему уровню по стране (5821 форинт кадастровый холд). 66% производства даёт растениеводство, 34% животноводство.

Структура сельскохозяйственного производства главным образом определяется особенностями почвы. В Придунайском крае и в Бачке 50% производства даёт полевое растениеводство, в Песчаной области полевое растениеводство даёт всего 32% производства. Самая большая специализация производства наблюдается в районах Кечкемета и Кишкэрэша. Эти два района дают 55% винограда и 40% фруктов в области Бач-Кишкун.

Уровень занятости в промышленности в области Бач-Кишкун достигает только 60% по сравнению со средним уровнем занятости в промышленности по стране. Эта область даёт 3,3% рабочих страны, среди всех областей страны она занимает 15 место.

Промышленность сильно концентрирована, 70% промышленных рабочих мест сосредоточено в пяти городах. Очень слабо развита промышленность на севере-западе от линии Кечкемет—Кишкунфельдхаза. Высвобождающиеся сельскохозяйственные рабочие вынуждены переселяться, что замедляет развитие сёл и препятствует коммунальному благоустройству городов.

Необходимо решить следующие задачи:

1. Осуществление такого экономного развития промышленности, которое ведёт к территориальному выравниванию уровня жизни.

2. Прекращение переселения сельскохозяйственных рабочих.
3. Лучшее осуществление промышленной отрословой структуры и профессиональной специализации в соответствии с природными и экономическими особенностями.
4. Необходимость учёта притягательности городов и региональных центров, что не исключает возможность децентрализованного рационального развития промышленности в крупных сёлах.

5. Больше внимания обращать на развитие тяжёлой промышленности.

Плотность населения в области Бач-Кишкун очень низкая (1,5/100 км²), она не достигает даже половины средней плотности страны (3,8/100 км²). Пропорция городского населения является средней (33,2%). 55% сельского населения живёт в развитых сёлах. Из сёл 91% сельскохозяйственные. Особенно большое переселение наблюдается с хуторов. Перемена места жительства сопутствует изменению профессионального расслоения. Необходимо увеличить вертикальную кооперацию производства продуктов питания.

Обеспеченность населения на хуторах основными учреждениями не удовлетворительна. Нужно строить общежития.

GELTBARMACHUNG WIRTSCHAFTSGEOGRAPHISCHER PRINZIPIEN BEI DER ENTWICKLUNG DES ANSIEDLUNGSNETZES IM KOMITAT BÁCS-KISKUN

K. Moholi

Um eine möglichst grosse, systematische Beschäftigung der Bewohnerschaft zu erreichen, steht die planmässige Entwicklung bzw. Förderung der Volkswirtschaftszweige in engem Zusammenhang mit der Gestaltung der Siedlungsverhältnisse. Das gegebene Siedlungsnetz, der infrastrukturelle Zustand, sind von starkem Einfluss auf die Entwicklung der wichtigsten Zweige des Wirtschaftslebens.

Im Komitat Bács-Kiskun sind 52% der aktiven Verdiener (um 20% mehr als der Landesdurchschnitt) in der Landwirtschaft tätig, daher hat die grösste Aktualität die Ausgestaltung von Siedlungseinheiten in Verbindung mit der landwirtschaftlichen Produktion. Um so wichtiger ist dies, als 29% der Einwohnerschaft in äusserst wechselvollen exterritorialen Unterkünften leben. Ihr Verhältnis ist in den einzelnen Gebieten ein unterschiedliches: entlang der Donau und auf den Lössfeldern der Batschka 5—10% und auf den Sandrücken des Donau-Theiss-Zwischenstromlandes 25—50%.

Eine besonders grosse Aufgabe bedeutet die Vorbereitung der geschlossenen Siedlungen des Sandrückengebietes. Es müsste eine solche Lösung gefunden werden, dass einerseits lokal der erforderliche Bedarf an landwirtschaftlichen Arbeitskräften gesichert sei und andererseits die Bewohner der Einzelgehöfte möglichst in solche Dörfer oder Gemeinden ziehen, wo ihre Beschäftigung in der Industrie zu lösen ist und betreffs der Wohnungsverhältnisse die Bedingungen des nötigen Überganges gewährleistet sind.

Das Komitat liefert 9% des landwirtschaftlichen Brutto-Produktionswertes des Landes. Der Pflanzenanbau trägt mit 9,6% und die Viehzucht mit 7,9% zum Landes-Brutto-Produktionswert bei. Das Produktionsniveau erreicht trotz der grossen territorialen Unterschiede annähernd den Landesdurchschnitt (5.821 Forint/Katastraljoch); 66% des Produktionswertes stammen aus der Pflanzen- und 34% aus der Viehzucht.

Die landwirtschaftliche Produktionsstruktur wird hauptsächlich von den Bodengegebenheiten differenziert. In der Donaugegendung der Batschka stammen 50% des gehäuften Produktionswertes aus dem Ackerpflanzenerzeugnis, in der Landrückengegend macht dieser nur 32% aus. Die entschiedenste Produktionspezialisierung besteht im Distrikt von Kiskörös und Kecskemét. Diese beiden Bezirke liefern 55% des Produktionswertes des Komitats-Weinbaues und 40% der Obstproduktion.

Das industrielle Betätigungsniveau erreicht nur 60% des Landesdurchschnitts; nur 3,3% der in der Industrie Beschäftigten des Landes kommen aus dem Komitat Bács-Kiskun, das somit an 15. Stelle steht.

Die territoriale Placierung der Industrie ist eine stark konzentrische: 70% der industriellen Arbeitsplätze sind in fünf Städten konzentriert. Die proportionale territoriale Beschäftigung der Arbeitskräfte ist nicht gelöst. Ein grosser Mangel an Industriebetrieben besteht in nordwestlicher Richtung von der Linie Kecskemét—Kiskunfélegyháza an. Die hier freiwerdenden Landwirtschaftstätigen sind zum Abwandern gezwungen, was die Entwicklung der Gemeinden verzögert und eine Behinderung der kommunalen Versorgung der Städte verursacht.

Zu lösende Aufgaben:

1. Es muss eine ökonomische Industrieentwicklung zur Geltung kommen, welche zur territorialen Ausgleicheung des Lebensstandards führt,

2. welche das Abwandern der aus der Landwirtschaft freiwerdenden Arbeitskräfte aufhebt und sie möglichst territorial bindet,
3. besser zum Ausdruck kommen muss eine den natürlichen und wirtschaftlichen Gegebenheiten entsprechende Industriezweigstruktur und fachliche Spezialisierung,
4. die Industrieentwicklung schliesse sich eng den bereits zustande gekommenen Bevölkerungskonzentrationen an, berücksichtige den Anziehungskreis der Städte und anderer regionaler Zentren, doch sei auch Gelegenheit für eine dezentralisierte, sinngemässe Entwicklung der Industrie in den Grossgemeinden gegeben.
5. Im Gefüge der Industrie sei der Schwerindustrie eine bessere Quote erreichbar.

Das Siedlungsnetz ist äusserst schütter ($3,8/100 \text{ km}^2$), es erreicht nicht einmal die Hälfte des Landesdurchschnitts (1,5). Das Verhältnis der Stadtbevölkerung ist mittlerer Stärke (33,2%); 55% der Dorfbevölkerung leben in entwickelten Siedlungen; 91% der Gemeinden haben landwirtschaftlichen Charakter. Besonders stark ist die Abwanderung aus den Aussengebieten. Die berufliche Umschichtung geht mit starker Wohnortsänderung einher, deshalb muss im Interesse der Arbeitsmöglichkeit der Bewohner an Ort und Stelle die vertikale Kooperation der Lebensmittelerzeugung gesteigert werden.

Die Versorgung der Bewohnerschaft der Peripherie mit Grund-Institutionen ist wenig entsprechend. Der Ausbau zentral gelegener Schülerheime bzw. Kollegien ist unerlässlich notwendig.